

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

Ковтун Алла Юрївна

кандидатка психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології
«Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя»,
докторантка «Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника», Україна

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДОЦІЛЬНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ДОШКІЛЬНІЙ ІНКЛЮЗИВНІЙ ПРАКТИЦІ

***Анотація.** В запропонованій статті розглядається проблематика індивідуального підходу в інклюзивній дошкільній практиці. Проводиться аналіз наукових доробків індивідуального підходу в навчально-виховному процесі. Зазначаються особливості, на які необхідно звернути увагу під час роботи з різними категоріями дітей з ООП, - розвиток сфер(емоційної, інтелектуальної, вольової...), корегування станів і формування умінь та навичок, тощо.*

***Ключові слова:** інклюзивна освіта, індивідуальний підхід, дошкілля, діти з ООП, засоби, методи.*

Кожна дитина виконує певну розумову чи фізичну роботу індивідуально, витрачає індивідуальні зусилля. Ось чому забезпечити розвиток кожної дитини можливо лише шляхом індивідуального підходу до кожного вихованця у процесі роботи з групою дитячого садка. Лише такий підхід дає можливість дитині виявити свою індивідуальність [4;5,102]. Такий же принцип роботи є справедливим на наш погляд і для інклюзивного дошкільного середовища.

Як зазначається в листі МОН «Щодо організації діяльності інклюзивних груп в закладах дошкільної освіти», що саме період дошкілля відіграє важливу роль у становленні особистості і є сензитивним для формування її первинного світогляду, самосвідомості, розвитку соціальних властивостей. Саме в цей час закладаються передумови майбутньої освітньої діяльності дитини, йде активний розвиток її пізнавальних можливостей. Як свідчить практика,

дошкільники, які потребують корекції психофізичного розвитку, адаптуються до життя у закладах загальної середньої освіти краще, ніж у спеціальних закладах. Особливо помітна різниця у набутті соціального досвіду [6].

Ще Л.С.Виготський наголошував на необхідності включення дітей з відхиленнями в розвитку в середовище звичайних дітей: "Надзвичайно важливо з психологічної точки зору не замикати аномальних дітей в особливі групи, але можливо ширше практикувати їх спілкування з рештою дітей; ...глибоко антипедагогічним є правило, згідно якого ми, з метою зручності, підбираємо однорідні колективи розумово відсталих дітей. Роблячи це, ми йдемо не тільки проти природної тенденції в розвитку цих дітей, але, що набагато важливіше, ми позбавляємо розумово відсталу дитину колективної співпраці і спілкування з іншими, посилюємо, а не полегшуємо найближчу причину, що обумовлює недорозвинення її вищих функцій"[6].

Проте, увівши особливу дитину до дошкільного інклюзивного простору потрібно пам'ятати про її особливість, а значить про її неповторність та індивідуальність. Це в свою чергу засвідчує актуальність необхідність індивідуального підходу до таких дітей.

Тож можна з впевненістю констатувати, що індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчально-виховного процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості дітей, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей». Саме такий підхід застосовується для дітей з ООП і лише такий принцип може бути використаний в інклюзії.

Варто відзначити про різний освітній рівень, різні схильності дітей, які не відносяться до категорії таких, що потребують особливих програм. А у випадку з дитиною, яка має відхилення від норми, це питання постає надзвичайно гостро. Лише індивідуальний підхід у такому разі здатний зацікавити дитину, знайти її сильні сторони й соціалізувати, зробити не пасивним, а активним учасником навчально-виховного процесу.

У коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні (науковий редактор О.Кононко) зазначено: «індивідуальний підхід, як відомо,

є важливим принципом педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається вплив на кожного, враховується множинність її різноманітність характеристик кожної конкретної дитини – статевих особливостей, темпераменту, характеру, здібностей тощо. Індивідуальний підхід є запорукою ефективності педагогічного процесу, базується на тому, що будь-який освітній вплив заломлюється крізь призму індивідуальних особливостей конкретної дитини. Отже, реалізується індивідуальний підхід означає брати до уваги індивідуальну своєрідність, неповторність кожної окремої дитини як особистості. Це підхід дорослого до дитини та її особливої сутності» [3; 2, 80].

Розглядом проблеми індивідуалізації виховання дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу займався також колектив науковців лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України (С. Кулачківська, Г. Гуменюк, О. Вовчик-Блакитна, С. Ладивір, І. Карабаєва, Т. Піроженко, О. Писарева, К. Карасьова, Л. Соловійова). В основу їх роботи були покладені нароби проведенного дослідження сучасних дітей старшого дошкільного віку. Отримані результати виступили вихідним положенням для висвітлення різних психологічних аспектів індивідуалізації виховання дітей у методичних рекомендаціях «Індивідуалізація виховання в дитячому садку» (2005). Так індивідуальний підхід до дітей (за С. Ладивір) – «один із основних принципів дошкільного виховання, що об'єктивно зумовлений реальними відмінностями дітей у здібностях, у чутливості до різноманітних впливів, пізнавальній активності тощо» [3;1,35].

Індивідуальний підхід є провідним не тільки у вихованні нормотипових дітей, але для дітей з ООП. Вже сама наявність інклюзивної освіти передбачає індивідуальний підхід. А її відсутність у дошкільному віці на думку І.Білецької, Л.Білецької, О.Завальнюк, призводить до втрати часу, необхідного для надання оперативної комплексної допомоги дитині у сензитивний період її розвитку[6]. Ми вважаємо, що саме така допомога має надаватися та розглядатися через призму особливостей розвитку кожної дитини в індивідуальному підході до неї.

Не слід забувати, що крім особливостей розвитку кожної конкретної дитини, доцільно розглянути індивідуальний підхід для роботи з тими групами дітей, що мають однакові відхилення й тому подібні потреби в процесі навчання та виховання.

Зокрема, якщо брати категорію дітей з порушеннями слуху, варто дифенціювати в першу чергу такі порушення на такі, що носять постійний характер, ті, що піддаються хірургічному впливу, порушення обробки слухової інформації, коли проблема з слуховою сконцентрованістю.

Найчастіше у цій групі спостерігаються значні складнощі у формуванні вимови, а також сповільнення темпів психічного розвитку внаслідок відсутності можливості отримувати усю необхідну інформацію про світ і пізнання. Таку картину ми можемо бачити або після народження, коли дитина повинна перейти до пізнання звуків і мови, але в силу об'єктивних обставин не може цього зробити або після зниження слуху внаслідок травм чи в процесі захворювання.

Тактика роботи з такими дітьми із порушеннями слуху в дошкільному освітньому процесі включає розвиток зорового, слухового та тактильного сприймання, що звичайно потребує індивідуальних або групових занять у невеликих групах; формування навичок концентрації уваги, запам'ятовування і контролю себе; формування вміння аналізу, синтезу інформації, узагальнення, класифікації та прогнозу; розширення поняття про довкілля та орієнтири в ньому.

Для даної групи дітей надзвичайно важливою, навіть ключовою є емоційно-вольова сфера: створення у власній свідомості позитивного образу себе та оточуючих, заохочення до пізнання за допомогою створення ситуації успіху; позитивне підкріплення навичок незалежності та самостійності дошкільника; робота з вмінням розпізнавати емоції свої та інших людей; вчити виражати свої емоції, отримувати досвід рефлексії.

Зовсім інша ситуація з дошкільниками, які мають порушення мовлення. Справа у тому, що особливості розвитку мовлення дитини проявляються у ранньому дитинстві (до 3 років), хоч і здебільшого наявні недоліки

звуківимови. Типові вікові особливості мовлення дітей у ранньому дитинстві: пом'якшена вимова приголосних звуків, заміна шиплячих звуків свистячими, відсутність у вимові звуку [p] або його заміна на інші звуки, пропуски ненаголошених складів, перестановки звуків і складів. Однак уже у віці 4-5 років більшість дітей оволодіває правильною звуковимовою.

При здійсненні індивідуального підходу важливо дотримуватися тактики розвитку когнітивної сфери, а саме: приділяти увагу отриманням дитиною вміння сприймати, зосереджувати увагу, запам'ятовувати і контролювати себе. Важливо сприяти поступовому формуванню контролю за правильністю власного вимови, поступово переходячи від оцінювання помилок аналогічних власним у чужому мовленні, а потім до власних.

Для того, щоб розвинути емоційно-вольову складову слід: мотивувати дитину позитивними емоціями і атмосферою; на початковому етапі давати завдання, які дошкільник може легко зробити і отримати позитивну оцінку; не примушувати виконувати завдання, коли дитина не налаштована на освітній процес, коли необхідно переключити її увагу на інший вид діяльності, а вже потім ненав'язливо долучити знову, можливо, дещо змінюючи умови виконання.

При виробленні індивідуальної тактики навчання в умовах інклюзії дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату, потрібно знати, що порушення опорно-рухового апарату можуть бути вроджені чи набуті. При ураженні ЦНС, у більшості дошкільників наявні рухові порушення, що поєднуються з порушеннями когнітивних функцій. До порушень опорно-рухового апарату призводять ДЦП – це найбільш розповсюджений різновид особливостей розвитку опорно-рухового апарату серед дітей.

В такому випадку для інструментів індивідуального підходу належать наступні рекомендації розвитку когнітивної сфери: формування зорового, слухового і кінестетичного сприймання; стимуляція предметно-практичної та ігрової діяльності з метою формування вміння сприймати та діяти; задіяння до дійового спілкування з однолітками, педагогом чи психологом на основі закріплення зв'язку між словом, предметом та дією через називання дорослим

предмету, пояснення його призначення, показу дій, які можна з ним виконувати; формування психологічних операцій і функцій уваги, пам'яті, мисленневих операцій.

З метою забезпечення розвитку емоційно-вольової сфери рекомендується: заохочувати дитину за допомогою створення цікавого для неї середовища пізнання з опорою на її інтереси і вподобання; пропонувати для розминки завдання, які дитина здатна виконати легко і отримати щире виправдане схвалення; показувати на своєму прикладі виконання завдання.

Дуже складним і диференційованим є підхід для вироблення індивідуального підходу у роботі з дошкільниками із затримкою психічного розвитку. Адже затримка психічного розвитку - пограничний стан між нормою та порушенням розвитку дитини, коли мова йде про недоліки інтелектуальної та емоційно-вольової сфери, що виявляються у зниженні навчально-пізнавальної діяльності та соціальної адаптації в цілому. Це і порушення темпу психічного розвитку, коли окремі психічні функції (пам'ять, увага, мислення, емоційно-вольова сфера) відстають від усталених психологічних норм даного віку.

Індивідуальний підхід для розвитку когнітивної сфери передбачає акцент на роботу з усіма видами сприйняття, пріоритет відводиться зоровому та слуховому, на базі яких розвиваються вищі психічні функції; під час занять треба розвивати працездатність, вміння зосереджувати увагу та цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати; необхідно розвивати навчальну мотивацію, бажання до оволодіння учбовим матеріалом, віру дитини у свої можливості; розвивати допитливість; вміння орієнтуватися в сторонах предметів, просторових відношеннях, що загалом впливає і на мовленнєвий розвиток дитини, формувати вміння слідувати інструкції, послідовно виконувати завдання. Таку роботу можна проводити під час конструювання, малювання.

Необхідно хвалити, підтримувати, допомагати, створювати психологічний комфорт; наймізерніший успіх має бути заохочений позитивною реакцією вихователя, батьків чи психолога. Особливо слід

заохочувати прояви пізнання, соціалізації, спілкування. Ключова роль педагога і психолога відводиться виявленню сильних сторін, здібностей дитини і використанню їх для компенсації порушень розвитку. Такі діти важко йдуть на контакт і потребують допомоги у побудові спілкування й приятних дружніх стосунків з однолітками. Гарно зарекомендувала себе стратегія моделювання ситуацій, у яких дитина здобуває позитивний досвід адекватних емоційних реакцій, дотримання норм поведінки.

Порушення інтелектуального розвитку – це виразне, незворотне системне порушення пізнавальної діяльності, яке виникає внаслідок органічного дифузного пошкодження кори головного мозку. Внаслідок порушення взаємозв'язку між пізнавальними та емоційними процесами дитина не має достатньо розвинених здібностей до контролю та самоконтролю власної поведінки. І це створює багато проблем в організації індивідуального підходу й інклюзії даної групи дітей. Для них характерний нестійкий настрій по причинам, які заздалегідь не можуть бути зпрогнозованими. Також вони не здатні належним чином аналізувати свою поведінку. Для таких дошкільників характерні труднощі в соціалізації, коло інтересів дуже вузьке.

Для розвитку когнітивної сфери важливим є поділ складного матеріалу на частини; значне збільшення часу виконання задач; повільний виклад матеріалу; принцип наочності. Вони потребують подвійної уваги: допомоги у перевірці правильності виконаних дій; формування навичок самоконтролю; навчання вмінню порівнювати виконувати завдання зі зразком. Пам'ять їх слабка сторона: навчальний матеріал повинен містити мінімальну кількість нових термінів, понять; потребують повторення матеріалу; закріплення матеріалу з опорою на наочність. Важко, але можливо зазвичай навчити застосовувати знання на практиці; поступово формувати вміння порівнювати, вчити міркувати вголос про способи та послідовність виконання завдань.

Увага при індивідуальному підході концентрується на корегуванні емоційного стану дитини, формуванні вміння управляти своїми емоціями; запобігати змінам настрою; залучати дітей до міжособистісної взаємодії у дитячому дошкільному колективі.

Якщо говорити про аутистичний спектр, він є досить широким. Розлади аутистичного спектру – це загальний розлад розвитку, що має неврологічну природу і характеризується такими групами порушень, як: стійкий дефіцит соціалізації; обмежені повторювані дії, інтереси, діяльність тощо.

Дітей з розладами аутистичного спектру вирізняють вроджена відсутність соціальних якостей, несвідоме бажання сховатися від чужих людей, гіперфокус тощо.

Індивідуальний підхід включає необхідність підтримки нормального розвитку; добір завдань за принципом максимальної зрозумілості; використання арт терапії й мистецтва у практиці, розширення уявлень про світ, його різноманітність і просторові межі; використання різновидів візуальної підтримки, приділення уваги розвитку дрібної моторики та пізнавальних процесів.

Індивідуальний підхід включає встановлення меж дозволеної поведінки для дитини не тільки під час занять, а й в родинному колі. Дитину з розладами аутистичного спектру потрібно навчити субординації й соціальній й родинній ієрархічній структурі та орієнтації на дорослого. Також важливо відслідковувати особливі поведінкові прояви дитини, а також розуміти, які ситуації, провокують проблемну поведінку й виступають тригерами.

Для формування в дитини соціальних якостей доцільно застосовувати такі підходи та методи: «Терапія з однолітками», «Соціальні історії», «Структурована гра», «Тренінг комунікативних умінь», «Відеомодельювання».

Таким чином, вище розглянута проблематика індивідуального підходу в інклюзивній дошкільній практиці є не новою, але лишається досить гострою та актуальною і потребує новітніх науково - підтверджених напрацювань.

Список джерел:

1. Індивідуалізація виховання в дитячому садку: Методичні рекомендації/ [С.Є. Кулачківська, Г.В. Гуменюк, О.О. Вовчик-Блакитна, С.О. Ладивір, І.І. Карабаєва, Т.О. Піроженко, О.В. Писарева, К.В. Карасьова, Л.І. Соловійова] – К.: Міленіум, 2005. – 126 с.

2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Нук.-метод.посіб. /Наук.ред. О.Л. Кононко. –К. :Ред.журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
3. Кузьменко Л. Сутність індивідуального підходу у вихованні дітей. /Імідж сучасного педагога (розвиток системи дошкільної освіти) : науково- практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2010. – № 6-7.
4. Кузьменко Л.В. Професійна підготовка педагога дошкільної освіти до індивідуальної роботи з дітьми. Освітологічний дискурс, 2010, № 1<https://core.ac.uk/download/pdf/268481636.pdf>
5. Кулачківська С. Є. – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, Освітологічний дискурс, 2010, № 1. 111 1996. – 108 с.
6. Листо МОН «Щодо організації діяльності інклюзивних груп в закладах дошкільної освіти» від 13 листопада 2018 р. № 1/9-691. http://dnz348.edu.kh.ua/organizaciya_osvitnjogo_procesu/inklyuzivna_osvita/